

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
II курсу, групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Кудрон Оксана Ярославівна

Керівниця: **Дмитрієва О.І.**, кандидат
педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ З ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	8
1.1. Сутність поняття «соціальна компетентність» у психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Особливості формування соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	15
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	25
2.1. Методика констатувального експерименту	25
2.2. Аналіз результатів констатувального експерименту.....	27
2.3. Педагогічні умови формування соціальної компетентності учнів початкових класів з інтелектуальними порушеннями	40
Висновки до розділу 2	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Виклики сьогодення, які постали перед Україною у зв'язку з воєнним станом, визначили нові підходи до забезпечення пріоритетів, що є базовими для освітньої галузі, одним із яких є цінність життя кожної людини, незалежно від її віку, статі, кольору шкіри, стану здоров'я. Сьогодні, як ніколи, динамічно відбувається переосмислення цінностей відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції Нової української школи, руйнуються стереотипи, що перешкоджали формуванню нової філософії суспільства щодо сприйняття дітей з особливими освітніми потребами як повносправних громадян, які мають право на власний життєвий шлях, уподобання, освіти, розвиток, на можливість бути соціально значущою особистістю. Такі тенденції у суспільстві стосуються й дітей з інтелектуальними порушеннями, які, незважаючи на недорозвиток пізнавальної діяльності, особливості розвитку усіх психічних процесів та особистісних якостей, мають володіти соціальною компетентністю, що стане основою їх подальшого самостійного життя.

Соціальна компетентність визначена як одна із найважливіших компетентностей, що передбачає сформованість знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які передбачають можливість успішно адаптуватися та соціалізуватися школяреві у сучасному світі. З огляду на це, початкова школа є важливою основою для подальшого розвитку дитини. У цей час школярі активно засвоюють нові знання та навички, розвивають свої особистісні якості. Саме тому, важливими завданням початкової школи є створення сприятливих умов для формування ключових компетентностей учня, вагоме місце серед яких посідає соціальна компетентність.

Науковці зазначають, що сформованість соціальної компетентності базується на сформованості соціальних навичок дітей з інтелектуальними порушеннями. Проблему формування соціальних навичок дітей з інтелектуальними порушеннями вивчали Ю. Галецька, Н. Гіренко, С. Конопляста, М. Кузьмицька, Г. Мерсіянова, С. Кізіченкова, Н. Павлова, А. Раку, С. Федоренко та ін.

Зокрема, результати досліджень Г. Мерсіянової, Л.Дробот, С.Коноплястої свідчать про недостатній рівень готовності школярів спеціального закладу освіти до самостійної організації побуту. Науковці виокремлюють труднощі, що відчують школярі, не вміючи розподілити кошти, спланувати бюджет сім'ї, не усвідомлюючи відповідальність при вирішенні звичайних побутових питань.

Н. Ярмола зазначає, що у науковій літературі ще немає єдиних підходів до формування «соціальної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку». Зокрема, частина дослідників розглядають зазначене поняття «як інтегративну здатність особистості, яка формується в результаті соціалізації, та є системою, що включає в себе мотиви, цінності, соціальний досвід, здібності, знання та навички особистості, цілісність яких забезпечує ефективність взаємодії з іншими людьми, самостійність рішень проблем у практичних життєвих ситуаціях, можливість швидкої адаптації до нових умов»[55].

Л. Сохань, Г. Несен, І. Єрмаков розглядають соціальну компетентність як «знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту; які передбачають свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей» та «необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення» [23, с.45].

Вивчення окремих аспектів організації навчально-виховної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями, їх соціальної адаптації представлені у дослідженнях Б.Бейкер, А. Брейтман, О. Віннікової, О. Гаврилова, О. Дмитрієва, С. Коноплястої, О. Мамічевої, Г. Мерсіянової, С.Миронової, О. Хохліної В.Шинкаренко Д.Шульженко та ін.

В українській спеціальній педагогіці здійснено дослідження рівнів сформованості соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями (Ю. Бугера, О.Чопік, О.Краківська, 2022). За

результатами, отриманими у процесі дослідження, науковці наголошують на недостатньому рівні сформованості соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та «необхідності розробки та впровадження комплексу заходів із розвитку соціальної компетентності молодших школярів цієї категорії»[7, с. 98].

Формування соціальної компетентності є важливим завданням сучасних спеціальних закладів загальної середньої освіти, адже завдання Нової української школи полягають у тому, щоб заклад освіти не лише давав знання учням, але й навчав, яким чином застосовувати їх у повсякденному житті.

Протиріччя між потребою формування соціальної компетентності та сучасним станом вирішення проблеми й обумовило вибір теми дослідження **«Педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами»**.

Мета дослідження – розробити педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми формування соціальної компетентності у дітей.
2. Визначити значення соціальної компетентності для вирішення проблеми соціальної інтеграції дітей з інтелектуальними порушеннями.
3. Визначити специфіку формування соціальної компетентності у дітей з інтелектуальними порушеннями.
4. З'ясувати труднощі які виникають у корекційних педагогів у процесі формування соціальної компетентності школярів з інтелектуальними порушеннями.
5. Визначити спрямованість діяльності спеціального закладу загальної середньої освіти на формування соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

6. Розробити педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес спеціального закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального закладу загальної середньої освіти.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення;

емпіричні: аналіз педагогічної документації, спостереження, бесіда, анкетування педагогів;

статистичні: кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Елементи наукової новизни: узагальнено теоретичні відомості стосовно особливостей формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями; виявлено труднощі у процесі формування соціальної компетентності, з якими зустрічаються молодші школярі з інтелектуальними порушеннями, а також труднощі, які виникають у процесі роботи корекційних педагогів спеціального закладу загальної середньої освіти; розроблено педагогічні умови для формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання розроблених педагогічних умов для формування соціальної компетентності учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями у практиці роботи спеціальних закладів загальної середньої освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням.

Апробація роботи. Апробація результатів дослідження відбулася на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» (8 листопада 2024 р., м. Кам'янець-Подільський). За результатами дослідження опубліковано тези.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося в Домбоківській спеціальній школі I-II ступенів Закарпатської обласної ради. У дослідженні брали участь 10 дітей з інтелектуальними порушеннями молодого шкільного віку.

Структура роботи: дипломна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел(56 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 71 сторінку, з них 65 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Здійснений у процесі дослідження теоретичний аналіз літературних джерел, вивчення результатів наукових розвідок дослідників та проведене експериментальне дослідження проблеми формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дало змогу зробити такі висновки:

Проблема формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є актуальною проблемою сьогодення української освіти, яка, незважаючи на воєнний стан, спрямована на надання якісних освітніх послуг усім без винятку дітям, в тому числі й дітям з особливими освітніми потребами.

Соціальна компетентність визначена українськими науковцями, як одна з найнеобхідніших для дітей з інтелектуальними порушеннями, що передбачає сформованість знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які забезпечують можливість успішно адаптуватися та соціалізуватися школяреві у сучасному світі, вміти орієнтуватися у соціальних явищах, подіях, виконувати різні соціальні ролі.

Наукові розвідки українських науковців визначили недостатній рівень сформованості соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, що актуалізує означену проблему.

У процесі проведеного експериментального дослідження було вивчено спрямованість діяльності спеціального закладу загальної середньої освіти на формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями шляхом аналізу документації закладу освіти, анкетувань педагогів, спостережень за учнями початкових класів з інтелектуальними порушеннями.

За результатами експериментального дослідження з'ясовано, що у закладі використовуються програми для навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, у яких чітко визначено соціальне спрямування та прогнозовані

результати навчання, які передбачають сформованість соціальних якостей, знань та умінь школярів. У плані роботи закладу освіти передбачено різні форми роботи, які спрямовані на формування соціальної компетентності.

Анкетування педагогів засвідчило, що переважна більшість з них мають достатній практичний досвід роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, 66,7 % мають спеціальну освіту, проте їм складно було дати визначення поняття «соціальна компетентність», хоча 100% респондентів зазначили, що це – одна з найважливіших компетентностей, які мають бути сформовані у школярів з інтелектуальними порушеннями. Педагоги визначили труднощі, які виникають у них у процесі формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, зокрема неможливість залучити усіх вихованців однаковою мірою до заходів, спрямованих на формування соціальної компетентності учнів, відсутність власного досвіду з реалізації таких завдань, труднощі добору дієвих засобів і методів роботи, недостатній досвід роботи тощо. 75 % опитаних вважають, що діяльність спеціального закладу загальної середньої освіти спрямована на формування соціальної компетентності, разом з тим 75 % респондентів вважають, що рівень сформованості соціальної компетентності їхніх вихованців можна охарактеризувати як низький.

Спостереження за молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями продемонструвало, що їхні знання про різні соціальні ситуації є досить фрагментарними, дітям складно виконати різні соціальні ролі до завершення запропонованої ситуації без допомоги вчителя, навідних питань та мотивації до діяльності.

Результати експериментального дослідження спонукали нас до розробки педагогічних умов, що оптимізуватимуть процес формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями: комплексний підхід до вирішення цієї проблеми у процесі навчання вчителями, вихователями, корекційними педагогами та батьками; вміння педагогів планувати і проводити інтерактивні уроки, корекційно-розвиткові заняття,

важливе значення серед яких відіграють заняття з соціально-побутового орієнтування, виховні заняття, підготовлені з використанням різних видів цікавих завдань, ігор, активних вправ; рекомендації для вчителів, вихователів та батьків; приклади корекційно-розвиткових та виховних занять для учнів початкових класів з інтелектуальними порушеннями.

Вважаємо, що врахування розроблених нами педагогічних умов сприятиме підвищенню рівня сформованості соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективою подальшої роботи є впровадження розроблених нами педагогічних умов формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у практику діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова С.В., Дрожик Л.В. Значення ігрової діяльності у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти [Електронне видання]* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 298–301.
2. Алексєєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики : науково-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2007. 151 с.
3. Алексєєнко Т.Ф. Умови виховання дитини. Київ, 2005. 146 с.
4. Байбара Т. Компетентнісний підхід у початковій ланці освіти / Байбара Т. // *Початкова школа*. 2010. № 8. С.46-50.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
6. Бех І. Д. Професійно-особистісна компетентність педагога у контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти. *Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія*. 2002. Вип. 6. Ч. 1. С. 13–19.
7. Бугера Ю.Ю., Чопік О.В., Краківська О.А. Діагностика рівня сформованості соціальної компетентності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 51. Том 1. 2022. С.94-98.
8. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі : монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д. Г., 2009. 228 с.
9. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

10. Гаврилов О. В. Психолого-педагогічні умови формування соціальної поведінки глибоко розумово відсталих дітей : дис. ... канд. психол. наук. Ін-т дефектології АПН України. Київ, 1998. 185 с.
11. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
12. Галецька Ю. В. Формування соціально-побутових навичок у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуального порушення : монографія. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 229 с.
13. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 71–74.
14. Горностай П.П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. Київ : Контекст, 2012. С. 44- 47.
15. Демченко О. Формування соціальної компетентності дітей з особливими потребами у процесі використання виховних ситуацій. Науково-педагогічні засади формування соціальних компетенцій учнів з особливими потребами як складової навчально-реабілітаційного процесу : науково-методичний збірник / [редкол. І.Г.Ярмаков та ін.]. Т.1.Запоріжжя : Видавництво Хортицького національно-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2012. С.416-423.
16. Демченко О.П. Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.П.Демченко ; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. Вінниця, 2006. 198 с.
17. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти від 01.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
18. Дивнич Л. Соціалізація дитини з особливими потребами. *Соціальний*

педагог, 2016. № 2. С. 34-37.

19. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, та ін. ; за ред. Н. Гавриш. Луганськ, 2006. 368 с.

20. Докторович М. О. *Соціальна компетентність : співвідношення наукових категорій* // Матеріали IX між нар. наук.-практ. конф. «Наука та освіта 2006» . Т. 2. Педагогічні науки. Дніпропетровськ, 2006. С. 81-89.

21. Дмітрієва О.І. Аналіз досліджень проблеми соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів у 3-х томах*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип.19. Т.1. 208 с. С.110-111.

22. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ, 2008. 1040 с.

23. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Життєтворчі компетенції особистості. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 3(5). Київ : Університет «Україна», 2007. <https://ap.uu.edu.ua/article/202>

24. Казанжи І. В. Теорія і методика виховної роботи в школі I ступеня: навчальний посібник. Київ : Слово, 2014. 296 с.

25. Коваленко В.Є. Особливості соціальної компетентності старших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. Київ, 2022. Випуск 42. С. 28-39.

26. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник. Київ, 2017. 192 с.

27. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2008. 187 с.

28. Кравець Н. П. Читацька діяльність як чинник формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. № 2. С. 325-330.

29. Колупаєва А.А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*, Київ : 2014. 3(71).

30. Компанець Н.М., Коваль-Бардаш Л.В. Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та подолання поведінкових розладів: навч.-метод. посібник. Київ, 2020. 137 с.

31. Концепція «Нова українська школа» (Розпорядження Кабінету Міністрів від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»). Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

32. Куєвда В.Т. Теоретичні основи соціалізації особистості людини / *Молодь і дозвілля*. Київ, 1994. С. 4-14.

33. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси: монографія. Київ, 2000, 444 с.

34. Литвиненко С. А. Дитина і середовище: проблеми і суперечності соціалізації. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 2. С. 16–19.

35. Любарська О.М. Основи соціалізації особистості: навчальний посібник/ О.М. Любарська. 2-ге вид., переробл. І доповн. Київ: Ленвіт, 2012. 238 с.

36. Манчуленко Л. В. Методика соціально-виховної роботи у сучасних умовах: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2012. 240 с.

37. Матвієнко О. В. Організація педагогічної практики з виховної роботи у початковій школі: наукове видання. Київ: Стилос, 2003. 124 с.

38. Матющенко І. М. Підготовка старшокласників допоміжної школи до соціально-психологічної адаптації: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.03 – спеціальна педагогіка. Київ, 2008. 154 с.

39. Матющенко І. М. Емпатія як механізм соціально-психологічної адаптації учнів допоміжної школи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна*. 2007. Вип. VII. С. 286-288.

40. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

41. Миронова С., Чопік О. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-ге видання: перероблене та доповнене. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.

42. Ніколаєску О. І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : наук.-метод. посіб. Черкаси : ОШОПП, 2014. 76 с.

43. Нова українська школа: ключові компетентності. <https://uied.org.ua/2020/03/323/>

44. Програми корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями» (Н.А. Ярмола, Київ, 2018 р.).

45. Психокорекційна педагогіка : Хрестоматія : навчальний посібник : в 2 т. Т.1; авт. кол. : Н.П.Альонкіна, С.І.Геращенко, Н.П.Кравець [та ін.]; за редакцією академіка НАПН України В.М.Синьова / Нац. пед. н-т ім. М.П.Драгоманова, ф-т кор. пед-ки та псих. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018. 328 с.

46. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та суспільстві. Львів, 2008. 334 с.

47. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. Частина I. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). Київ: Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2007. 238 с.
48. Синьов В.М., Бондар В. І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 398 с.
49. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталості дитини: Підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.
50. Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. С. 138-142.
51. Сохань Л.В., Єрмаков І.Г., Несен Г.М. Життєва компетентність особистості / Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков, Г.М. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
52. Супрун М., Мельниченко М. Особистість педагога-дефектолога – запорука успіху в питаннях вирішення завдань соціалізації вихованців спеціального закладу освіти. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. 123(2). С.328-332.
53. Татьянчикова І.В. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами : поради педагогам та батькам : методичні рекомендації педагогам спеціальній закладів освіти та батькам, які виховують дитину з особливими потребами. Словянськ : Видавництво Б.І.Моторіна, 2020. 161 с.
54. Холодїй О. М. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі: навчально-методичний посібник. Черкаси, 2014. 125 с.
55. Циба В. Життєва компетентність у соціальній психології: до визначення поняття. *Кроки до творчості*. Київ, 2011. 209 с.
56. Ярмола Н. Формування соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями. *Освіта дітей з особливими потребами: шляхи розбудови*. 1(16). 2021. С. 393-409.